

Co mogę zrobić dla zabytku?

RODZAJ LEKCJI:

lekcja stacjonarna

GRUPA WIEKOWA:

szkoła ponadpodstawowa

METODA PRACY:

- wykład nauczyciela,
- wspólna praca z uczniami,
- samodzielna praca,
- podsumowanie lekcji,
- praca domowa.

CZAS TRWANIA:

1 godzina lekcyjna

CELE LEKCJI:

- Uczniowie rozumieją znaczenie słowa „zabytek” i potrafią wskazać formy ochrony zabytków.
- Uczniowie znają przyczyny słabej kondycji warszawskich zabytków, rozumieją, iż ich obecny stan wymaga podjęcia działań związanych z ochroną i opieką nad nimi oraz wiedzą, w jaki sposób mogą się włączyć w tego typu działania.
- Uczniowie rozumieją znaczenie zabytków w kulturze i historii Warszawy, rozumieją potrzebę ich ochrony i opieki.

POMOCE DYDAKTYCZNE:

Ustawa o ochronie zabytków (wypis z przepisów), przykładowa decyzja o wpisie do rejestrów zabytków, przykładowy MPZP, karta ewidencji zabytków.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. WPROWADZENIE PRZEZ NAUCZYCIELA W TEMAT ZAJĘĆ (12 minut):

Nauczyciel zapisuje ustawową definicję „zabytku” na tablicy, oddzielnym kolorem zaznacza wyrazy:

- **nieruchomość lub rzecz ruchoma,**
- **dzieło człowieka,**
- **poprzednia epoka,**
- **wartość,**
- **społeczność.**

Nauczyciel pyta uczniów, jak rozumieją te pojęcia, czy jest jakieś słowo, które je łączy. Pomaga im w interpretacji i naprowadza na poprawne zrozumienie. Z racji, iż definicja ta składa się z pięciu kluczowych elementów, można posłkować się liczeniem za pomocą dłoni i pięciu palców, co ułatwi uczniom zapamiętanie. Po wspólnej dyskusji nauczyciel prosi uczniów o zanotowanie, iż zabytek to rzecz ruchomą bądź nieruchomą, stworzona przez człowieka w przeszłości, mająca wartość dla społeczności.

Ta uproszczona forma definicji zabytku jest bardziej zrozumiała dla uczniów i łatwiejsza do zapamiętania.

W dalszej części nauczyciel prosi o przeczytanie fragmentu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i odnalezienia czterech form ochrony zabytków. Omawia je wszystkie, zaznaczając, iż wpis do rejestru zabytków nie stanowi jedynej formy ewidencjonowania obiektów zabytkowych, gdyż oprócz rejestru wprowadzono obowiązek prowadzenia ewidencji zabytków. Jest ona podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Uczniowie powinni zapamiętać, iż formy ochrony zabytków stanowią narzędzia prawne, mające na celu zapewnienie warunków umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, w szczególności poprzez zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości oraz udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.

2. ROZWIINIĘCIE TEMATU ZAJĘĆ (20 minut):

Nauczyciel pyta uczniów, jak postrzegają warszawskie zabytki. Czy są należycie chronione i otoczone właściwą opieką? Zwraca uwagę, że zabytki to nie tylko Zamek Królewski, Łazienki czy Bazylika archikatedralna św. Jana Chrzciciela, ale w większości są to obiekty, które często mijamy na co dzień: kamienice, kościoły, cmentarze, budynki użyteczności publicznej (urzędy, dworce, szkoły, etc.). Próbuje wspólnie z uczniami zastanowić się nad przyczynami, które doprowadziły do złego stanu technicznego zabytków, zwracając uwagę, że proces degradacji postępuje od wielu dekad, a współcześnie dochodzą jeszcze kolejne problemy.

Prowadzący zajęcia zadaje uczniom pytanie, w jaki sposób mogą się włączyć w działania służące ochronie i opiece nad zabytkami. Przybliża uczniom umiejętności i postawy, które są do tego potrzebne. Zwraca uwagę, że to w dużej mierze od samych mieszkańców i ich zaangażowania system opieki nad zabytkami ma szansę funkcjonować prawidłowo i osiągać zamierzone rezultaty. Propaguje włączanie się w pracę organizacji, które zajmują się działaniami na rzecz ochrony zabytków – zarówno tych działających na szeroką skalę, jak np. Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, jak i lokalnymi stowarzyszeniami, jak Towarzystwo Przyjaciół Pragi, Masław, Tu było, tu stało etc.

3. REKAPITULACJA (5 minut):

Nauczyciel wyjaśnia uczniom, jak ważną rolę w naszym życiu odgrywają zabytki oraz że podlegają ochronie prawnej bez względu na swój stan zachowania. Ich zły stan nie przesądza bowiem o tym, że utraciły posiadane wartości zabytkowe. Nauczyciel podkreśla bardzo silną ochronę zabytków zapisaną w ustawie zasadniczej (Konstytucji RP) i szeregu innych aktów prawnych (w tym międzynarodowych). Równocześnie wskazuje, iż ochrona i utrzymanie zabytkowego zasobu jest coraz mocniej zagrożone. Wynika to z silniejszej presji modernizacyjnej i inwestycyjnej działającej w warunkach silnego prawa

własności i pełnej gospodarki rynkowej. Bez spójnego systemu ochrony zabytków, tj. odpowiednich rozwiązań legislacyjnych, organizacyjnych (pozycji służb konserwatorskich), finansowych, a przede wszystkim edukacyjnych i promocyjnych, poprawa sytuacji nie nastąpi. Uczuła uczniów, jak ważna jest sama świadomość posiadania zabytku w swojej okolicy, wrażliwość na jego piękno i jednocześnie dostrzeganie potrzeby jego ochrony i opieki.

4. ZADANIE PRACY DOMOWEJ (5 minut):

Nauczyciel dzieli uczniów na grupy 3–5 osobowe i przekazuje im pracę domową – znalezienie w swojej najbliższej okolicy trzech zabytków: jednego wpisanego do rejestru i dwóch wpisanych do ewidencji. Na bazie tych obiektów uczniowie dokonują dokumentacji fotograficznej oraz określają stan tychże zabytków (np. dobry, zniszczony, wymagający podjęcia natychmiastowych działań ochronnych). Następnie muszą znaleźć informację o tych obiektach (Internet, przewodniki, opracowania naukowe, etc.) i na podstawie tego przygotować krótką (maks. 5 min.) prezentację (ustną bądź multimedialną).

Podstawa prawna:

- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. 2000 r., nr 106, poz. 1126 ze zmianami).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity: Dz. U. 2004 r., nr 261, poz. 2603 ze zmianami).

BAZA WIEDZY DLA PROWADZĄCEGO ZAJĘCIA:

ZABYTEK

1. Etymologia słowa „zabytek”. Źródłostowem słowa „zabytek” jest staropolskie słowo „zabyty”, czyli „zapomniany”, w związku z tym słowo „zabytek” kojarzone jest z czymś pochodzącym z dawnych czasów, odnoszącym się do czegoś dawnego (por. Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 724).
2. Słownikowa definicja słowa „zabytek”: „rzecz pochodząca z minionych epok, mająca dużą wartość historyczną i naukową” (*Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. Stanisław Dubisz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, t. 4, s. 749).
3. Ustawowa definicja słowa „zabytek”: „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową” (art. 3, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku z późn. zm. „Dziennik Ustaw” 2003, nr 162, poz. 1568) – dalej u.o.z.o.z.

Ustawodawca dodatkowo ustanawia ogólny podział zabytków na:

- a) zabytki nieruchome w tym nieruchomości (np. budynek, rynek miasta), ich części (np. klatka schodowa) lub zespoły nieruchomości (np. osiedle, układ urbanistyczny),
- b) zabytki ruchome rozumiane jako rzeczy ruchome (np. obraz, rzeźba), ich części (np. fragment ramy, fragment rzeźby) lub zespoły rzeczy ruchomych (np. kolekcja dzieł sztuki),
- c) zabytki archeologiczne rozumiane jako zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tymi wytworami.

FORMY OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 7 określa cztery formy ochrony zabytków:

- a) wpis do rejestru zabytków,
 - b) uznanie za pomnik historii,
 - c) utworzenie parku kulturowego,
 - d) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
- a) Zgodnie z art. 9 ust. 1 u.o.z.o.z. do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez WKZ, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Prawo do zgłoszenia wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. W przypadku uznania wniosku za uzasadniony, organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA). Po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego, wykonaniu dokumentacji konserwatorskiej obiektu oraz dokonaniu jego oględzin, wydawana jest decyzja o wpisie do rejestru zabytków określająca zakres ochrony konserwatorskiej, wymieniająca obiekty chronione, a także określająca istotne z konserwatorskiego punktu widzenia cechy obiektu, które spowodowały, że obiekt ten zasługiwał na objęcie go tą formą ochrony

A

konserwatorskiej. Załącznikami do decyzji o wpisie do rejestru jest z reguły mapa z zaznaczonym obszarem chronionym oraz dokładny opis obiektu. W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg oznaczonych literami: A – dla zabytków nieruchomości, B – dla zabytków ruchomych, C – dla zabytków archeologicznych. Po dokonaniu wpisu do rejestru zabytków WKZ powinien zwrócić się do sądu o umieszczenie w księgach wieczystych obiektu informacji o dokonaniu takiego wpisu do rejestru.

b) Decyzję o uznaniu zabytku za pomnik historii podejmuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Za pomnik historii może zostać uznany zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury. Granice pomnika historii określane są w rozporządzeniu ustanawiającym tę formę ochrony zabytków.

c) Park kulturowy tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Powstaje na podstawie uchwały rady gminy po zasięgnięciu opinii WKZ. Obligatoryjnie w takim przypadku sporządza się plan ochrony parku kulturowego, a dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

d) Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (MPZP), zwane również „planami miejscowymi”, sporządza się w celu ustalenia przeznaczenia terenów, w tym dla inwestycji celu publicznego, oraz określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy. Plan miejscowy jest aktem prawa miejscowego, przyjmowany jest w formie uchwały rady gminy. Składa się z części tekstowej i graficznej. Plan miejscowy ustanawia przepisy powszechnie obowiązujące na danym terenie, będące podstawą wydawania decyzji administracyjnej.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW (GEZ)

Zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Stosownie do art. 22 ust 5 ww. ustawy: W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru, 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W gminnej ewidencji zabytków ujęte są zabytki nieruchome: budynki, układy urbanistyczne, zespoły budowlane i zabytki archeologii.

Na podstawie Zarządzenia nr 2998/2012 r. Prezydenta m.st. Warszawy, z dnia 24 lipca 2012 r., utworzono gminną ewidencję zabytków Miasta Stołecznego Warszawy.

Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków skutkuje obowiązkiem uzgadniania z urzędem konserwatorskim dla takiego obiektu:

- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, na podstawie art. 53 i 60 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. 2015. poz. 199)
- pozwolenia na budowę lub rozbiórkę, na podstawie art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 290 ze zm.).

Powyższych uzgodnień dokonuje właściwy organ administracji budowlanej. Należy przy tym zaznaczyć, iż gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, a kolejne zmiany dotyczące rejestru zabytków nieruchomości i wojewódzkiej ewidencji zabytków są publikowane na stronach Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i na stronach Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu m.st. Warszawy.

Stan zachowania zabytków w Warszawie niestety pozostawia wiele do życzenia. Zły stan techniczny wynika m.in. z następujących przyczyn:

- zniszczenia związane z II wojną światową,
- problem związany z dekretem uwłaszczeniowym z 1945 r. (wymiana prawowitych mieszkańców, odpowiedzialność państwa za stan techniczny i eksploatację obiektów),
- pośpiech i brak odpowiednich materiałów przy powojennej odbudowie miasta,
- powtarzający się od kilku dekad problem z brakiem funduszy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- niska świadomość mieszkańców Warszawy w procesach związanych z opieką i ochroną nad zabytkami,
- problemy z roszczeniami (brak możliwości inwestowania środków publicznych w tego typu obiekty).

Zasadniczym celem edukacji związanej z zabytkami powinno być identyfikowanie się odbiorcy z tożsamością miasta. Aby było to możliwe, należy położyć nacisk na trzy najważniejsze aspekty:

1. Wiedza:

- poznanie lokalnej historii swojej kamienicy, osiedla, dzielnicy i miasta,
- poznawanie specyfiki kulturowej swojej dzielnicy i miasta,
- poznawanie i zrozumienie zasadniczych pojęć dotyczących wiedzy o kulturze, ochronie i opiece nad zabytkami.

2. Umiejętności:

- dostrzeganie odrębności oraz specyfiki kulturowej, społecznej, geograficznej, przyrodniczej w odniesieniu zarówno do swojej dzielnicy i miasta, jak i do innych miast czy regionów,
- samodzielne korzystanie z różnych źródeł i zbiorów informacji o swojej dzielnicy i mieście,
- dostrzeganie potrzeby ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym dzielnicy i miasta,
- zrozumienie i tolerowanie odrębności kulturowych i społecznych.

3. Postawa:

- potrzeba uczestniczenia w życiu kulturalnym i społecznym swojej dzielnicy i miasta,
- wrażliwość na wartości niematerialne dziedzictwa kulturowego,
- szacunek dla dokonań innych osób, grup czy organizacji, które działają na polu związanym z ochroną i opieką nad zabytkami,
- pielęgnowanie lokalnych tradycji, zwyczajów i obrzędów.

LITERATURA:

1. Praca zbiorowa pod redakcją Bogusława Szmygina, *System ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, Lublin – Warszawa 2011.
2. Łukasz Urbańczyk, *Jak prawidłowo gospodarować starymi budynkami. Poradnik dla użytkowników obiektów objętych ochroną konserwatorską*, Ruda Śląska 2015.
3. Andrzej Siwek, *Między zabytkiem a dobrem kultury współczesnej*, „Kurier Konserwatorski”, 10/2011, str. 5–11.

PRZYDATNE LINKI:

- <https://www.mwzkz.pl/> – strona Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
<http://zabytki.um.warszawa.pl/> – strona Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków,
<http://www.mkidn.gov.pl/> – strona Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.